

עלון הדרכה להוראת פרשת השבוע  
ע"פ הגליונות של נחמה ליבוביץ

ב א (תשל"א)

פרק י"ג

משתי הפרשיות שבסוף פרשת בא (א-ז; יא-טז) נראה שהשניה חוזרת על הראשונה ונתקשו רבים מפרשנינו בכפילות זו.

קאסוטו בפירושו לשמות מנסה ליישב כפילות זו בפשטות באמרו:

י"ג א' בדברי ה' אל משה - נמסר הצווי על הקדשת הבכורות בקוים כלליים. הפרטים יבואו בדברי משה אל העם (י"ב ואילך) ובלי ספק כוונת הכתוב היא שכלם ניתנו למשה מפי הגבורה, אלא שכאן אין כתובים, כדי שלא לחזור עליהם פעמיים.

הדרך שבה הולך קאסוטו כאן היא שיטת הרמב"ן בדרך כלל, כי לא ירצה הכתוב להאריך גם בדברי ה' אל משה וגם בדברי משה אל ה' ויקצר באחד. והרמב"ן מעיר על כך במקומות רבים כגון בפרשתנו:

י"א א' ד"ה ויאמר ה' אל משה עוד בגע אחד אביא: ... והנה גם בזה קיצור בספורים, כי ה' אמר לו: "עוד בגע אחד אביא על פרעה" והוידעו בגע ההוא, ואמר לו "בחרות הלילה אני יוצא בתוך מצרים...". וכל ענין הפרשה ההיא; אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר ה' למשה, כי די במה שספר משה לפרעה (י"א ד') "כה אמר ה' כחרות הלילה אני יוצא" כמו שפרשתי בארבה\*. ובאו כענין הזה פרשיות רבות בתורה\*\*.

ובסדר הזה (=בא) פרשת "קדש לי כל בכור" תקצר בדבור הקב"ה למשה, ותאריך במאמר משה אל העם: "זכור את היום הזה" וגמר הפרשה כולה, והט דברי ה' אל משה, שאמרם לישראל בו בלשון שנצטוו....

ואולם במקומנו נותן הרמב"ן תשובה אחרת לכפילות הפרשיות, תשובה המתחשבת בשוני שבין שתי הפרשיות. לדברי המהר"ל מפראג ראוי להשוות את דברי בעל "משך חכמה" (ר' מאיר שמחה מדוינסק) אף הם לפרשתנו, פרשת בא.

ר' מאיר שמחה מדוינסק: משך חכמה ד"ה שבעת ימים מצות תאכלו:

הנה בפסח מצרים לא היה חסדו צוהג אלא יום אחד, כן כתבו... ולדעתי הוא דאמר להם עתה דבר שלדורות הוא, להורות שלמות מצותיו. כי כל העמים בדתותיהם הנימוסיות יעשו יום הנצחון יום מפלת אויביהם, לא כן ישראל, המה לא ישמחו במפלת אויביהם ולא יחוגו בשמחה על זה. וכמו שאמר (משלי כ"ד) "בנפול אויבך אל תשמח... פן יראה ה' ורע בעיניו...". הרי דאט המעלה אינו שמח בנפול אויבו, משוט שהשמחה רע בעיני ה', והלא הרע בעיני ה' צריך לשנאותו. ולכך לא נזכר בפסח "חג המצות כי בו עשה ה' שפטים במצרים" רק "כי הוציא ה' את בני ישראל ממצרים", אבל על מפלת האויבים אין חג ויום טוב לישראל.

ולכך על גם חנוכה אין היום מורה רק על הדלקת שמן זית וחינוך בית ה' וטהורו והשגחת אלוקים על עמו בזמן שלא היה נביא בישראל, ולכן נעשה ההדלקה על ענין בלתי מפורסם, ההדלקה שמונה ימים בהיכל, משום שהמנהיגים ושרי הצבא היו הכהנים הגדולים החשמונאים והיה חוששת ההשגחה, שמא יאמרו כחם ועוצם ידם ובתחבולות מלחמה נצחו, הראתה להם ההשגחה אות ומופת בהיכל אשר אינו ידוע רק לכהנים, למען ידעו כי יד אלוקים עשתה זאת, והם מושגחים דרך נסי למעלה מן הטבע.

וכן בנס פורים לא עשו יום טוב ביום שנתלה המן או ביום שהרגו בשונאיהם, כי זו אינה שמחה לפני ישראל, רק היו"ט הוא ביום אשר נחו מאויביהם. וכמו מי שהיו צריכים למנוחה והיו נחשים על דרכם ונהרגו הנחשים, היתכן לשמוח ביום שנצחו את הנחשים? כי השמחה רק על המנוחה. ולכן (אסתר ט' כ-כ"ב) "ויכתב מרדכי את הדברים האלה... להיות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר... כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם". שאין השמחה אלא על המנוחה, לא על יום ההרג בשונאיהם. והנה המצרים נטבעו בים סוף ביום שביעי של פסח, ואם היה אומר הקב"ה אז, שיעשו השביעי מקרא קדש, היה מדמה האדם שה' צוה לעשות חג לשמוח במפלתן של רשעים... ואין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים. לכן אמר בארץ מצרים, שיעשו חג בשביעי ולהורות שאין החג מסיבת מפלת מצרים בים, שצוה אותו (=את היום השביעי) טרם שנטבעו בים.

(\*) ע' כי תשא ל"ב כ"ז.

(\*\*) כגון בפרשתנו י' ב' ד"ה התעללתי... והנה הודיע הקב"ה עתה למשה מכת הארבה ושיגיד אותו לפרעה, כי מה טעם "בא אל פרעה", כי לא יאמר לו כלום, ולא נזכר רק בדברי משה אל פרעה, כי הכתוב קצר בזה. וכן קצר למעלה במכת הברד שספר דברי הקב"ה אל משה ולא הזכיר דברי משה אל פרעה כלל, כאשר פרשתי, וסבת זה שלא ירצה להאריך בשניהם. ופעם יקצר בזה ופעם בזה.

(עלון הדרכה בא)

שאלה ג ברש"י קשה. לכאורה קשה הפסוק מבחינה תחבירית, כי בראה כאילו המלה "הוא" בסוף הפסוק אינה אלא אוגד (על משקל ג' ה' "המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש" הוא", רש"י ד"ה אדמת קדש הוא: המקום), ואם כך הוא - הן יחסר הנושא, שהרי "כל בכור" שבתחילת המשפט הוא מושא ולא נושא. על כרחנו נפרש את הפסוק כפי שפירשו קאסרסו (והוא גם מתאים לטעמים שהאתנח בא מתחת ל"ובבהמה"):

"קדש לי כל בכור" כלומר: "פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה" שבעליה הוא ישראל; כל בכור מאלה "לי הוא".

אלא שאין זה הקדשי שעומד עליו רש"י. ואלה דברי שנים ממפרשי רש"י:

ר' אליהו מזרחי:

פירוש, שעל ידי שהכיתי כל בכורי מצרים וניצולו בכורי ישראל קניתיים לעצמי שיהיו מקודשים לי, אף אם לא יקדישו, כדכתיב (במד' ג') "כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור...". וכך שנו במכילתא: יכול אם הקדישו מקודש, ואם לאו אינו מקודש? ת"ל: "לי הוא" - מכל מקום... ולפי שאין הבכורים ניכרים רק הבכורים מן האם, לפיכך לא היה הצווי הזה רק על בכורי פטר רחם, אע"פ שכלם קבויים לו על פי שורת הדין. ויחסר מלת "כי", כאילו אמר "כי לי הוא".

ודיוק חשוב בלשונו של רש"י מדייק ר' חיים הירשינזאהן בפירושו לרש"י: במוקי רש"י\*, חידושי הרח"ה: לעצמי קניתיים ע"י שהכיתי בכורי מצרים: ר"ל ופסחתי על בתי בני ישראל, כי לא שכר ההכאה לקח אותם (=את הבכורות) אלא שכר ההצלה של בכורי ישראל, על כן לא כתב רש"י "מפני שהכיתי", רק כתב "על ידי שהכיתי", ר"ל שהיה זה סיבה כי בכורי ישראל יהיו קדושים לי ולא יבוא המשחית אל בתיהם.

שאלה ד היא שאלה קשה. ההבדל בין תפישת ר' יונה אבן ג' נאח ובין הראב"ע הוא גם בתפישתם התחבירית את פסוקנו וגם כתוצאה מכך בכל עמדתם לגבי מצוות ה', אם הן אמצעי להישיר ולהיטיב את חיינו, או אם הן התכלית אשר למענה אנו חיים. פסוק זה בתפישותיו השונות נידון בפרוטרוט בספרי "עיונים חדשים בספר שמות"\*\*\* עמ' 152-155.

נחמה ליבוביץ .

(\*) יצ"ל ברומניה, סעאיני, שנת תר"ץ.

(\*\*) הוצאת ההסת. הציונית העולמית, המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים, מהדורה שניה תש"ל.